

رهیافتی پدیدارشناسانه در زمینه عوامل مؤثر بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش آموزان از

دیدگاه معلمان

عبدالله رحیمی^{۱*}، ادریس رستمی^۲، هایده احمدی^۳

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).
۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، کرج، ایران.
۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه کردستان، آموزگار ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه یک سنندج، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۴۰۰، صفحات ۱۱۲-۱۰۳

چکیده

اهمیت شکل‌گیری هویت در افراد، متصدیان را وامی‌دارد که با دقت نظر اهمیت و ضرورت شکل‌گیری هویت در افراد و اعمال حساسیت‌های لازم را با اتخاذ روش‌های مناسب برای ایجاد آگاهی و حس تعلق به هویت ملی و فردی در دانش‌آموزان فراهم آورند و موجب بروز رفتارهای مناسب فردی و ملی و اجتماعی در این زمینه شوند. لذا هدف از انجام این پژوهش بررسی تجارب معلمان در زمینه عوامل مؤثر بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش‌آموزان بود. میدان تحقیق و جامعه مورد مطالعه معلمان مدارس شهر سنندج بودند که ۱۵ نفر که به صورت هدفمند برای شرکت در مصاحبه نیمه ساختاریافته برگزیده شده بودند مشارکت کردند. تجارب مشارکت‌کنندگان در چهار الگو ترسیم گردید. ۱- عوامل درونی، ۲- عوامل بیرونی، ۳- وحدت و یکپارچگی ملی، ۴- حراست و حفظ منافع ملی.

واژه‌های کلیدی: هویت فردی، هویت ملی، دانش‌آموزان، معلمان، مدارس، رویکرد پدیدارشناسی.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی
علوم تربیتی

مقدمه

موضوع «هویت» یکی از مهم‌ترین بحث‌های مرتبط با جامعه‌شناسی و روانشناسی فرهنگی است. انسان از آغاز دوره نوجوانی، وارد بُعد روانی-اجتماعی تازه‌ای شده و در جست‌وجوی یافتن هویت مستقل فردی خود برمی‌آید. وی نیاز دارد از خود هویتی واحد و منسجم احساس کند که در گذشته و آینده تداوم داشته باشد و از سوی افراد جامعه شخصی باثبات شناخته شود. فردی که از درهم‌ریختگی هویت رنج می‌برد، نه می‌تواند ارزش‌های گذشته خود را ارزیابی کند و نه آنکه صاحب ارزش‌هایی شود که به کمک آن‌ها بتواند آزادانه برای آینده خود طرح‌ریزی نماید. مفهوم هویت در جامعه‌شناسی مفهومی چندبُعدی است و به شکل‌های گوناگون می‌توان درباره آن بحث کرد، اما به بیان کلی هویت به درک و تلقی مردم از اینکه چه کسی هستند و چه چیزی برایشان معنادار است مربوط می‌شود (گیدنز، ۲۰۱۴). هویت از مجموع صفات و مشخصاتی تشکیل شده است که باعث می‌شوند یک فرد یا یک گروه خودش را یک هستی خاص درک کند و دیگران نیز آن‌ها را یک هستی خاص درک کنند. این مفهوم باید در مفصل‌بندی چند مرحله اجتماعی، خواه فردی یا جمعی، ادراک شود (پوگام، ۲۰۱۵). هویت در ابعاد مختلف (شناخت خود، قوم‌نگاری، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی، ملی) شرط لازم زندگی است و نمی‌توان بدون داشتن چارچوبی برای شناسایی هویت خود به درستی زندگی کرد و با دیگران به روشی معنادار و پایدار ارتباط برقرار کرد. هویت، برداشت ذهنی فرد از خود به‌عنوان بی‌نظیر و پایدار است (آسماری، مهربان و هالاجیسانی، ۲۰۲۱).

مانوئل کاستلز^۲ (۲۰۱۷) هویت را منبع معنا و تجربه برای مردم می‌داند. از نظر او «هویت، فرایند ساختن معنا بر پایه یک خصوصیت فرهنگی یا مجموعه مرتب‌شده از خصوصیات فرهنگی است که به آن‌ها بیش از سایر منابع معنایی اولویت داده می‌شود». مفهوم هویت در نظریه‌های متعددی از شاخه‌های گوناگون علوم روانشناسی، روانشناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و حتی امروزه در علوم میان‌رشته‌ای مانند مطالعات فرهنگی مطرح است. در واقع مفاهیم اجتماعی شده‌ی فردیت در مکتب روانشناسی اجتماعی امریکا، بر بنیان نظریه‌های جرج هربرت مید^۳ توسعه یافته است. از دیدگاه اجتماعی، هویت مفهومی است که دنیای درونی یا شخصی را با فضای جمعی فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند. انواع هویت‌ها معناهایی کلیدی هستند که ذهنیت افراد را شکل می‌دهند و مردم به واسطه آن‌ها نسبت به رویدادها و تحولات محیط زندگی خود حساس می‌شوند.

تأکید اصلی بر این است که هویت‌ها در جریان فعالیت در شرایط اجتماعی خاص و منابع فرهنگی موجود ساخته و پرداخته می‌شوند؛ بنابراین، اشخاص و به مقدار کمتر از آن، گروه‌ها، در جریان تنش‌های موجود بین تاریخ گذشته ثبت شده در درونشان و نیز مباحث و تصاویری که در زمان حاضر آن‌ها را جذب یا موردحمله (تلاطم) قرار می‌دهد، گرفتار می‌شوند (احمدیانی، ۱۳۹۵). یکی از انواع مهم هویت‌ها، هویت فردی است. هویت فردی، اولین قدم انسان در جست‌وجوی جهان‌بینی و ادراک خود برای مواجهه با هویت اجتماعی و ملی در مراحل بعدی محسوب می‌شود.

1. Asmari-Bardezdard, Mehraban & Hallajisani

2. Castells

3. George Herbert Mead

هویت شخصی به معنای فرایند رشد و تکوین شخصی است که از طریق آن ما معنای یگانه و منحصر به فردی از خویش‌مان و مناسباتمان با جهان پیرامون خود خلق می‌کنیم (گیدنز، ۱۳۹۲). محققان از گذشته باور داشته‌اند که «خود» هم محصول موقعیت‌ها است و هم شکل‌دهنده رفتار در موقعیت‌ها. به عبارت دیگر خود و هویت، بر انگیزه مردم در آنچه انجام می‌دهند، چگونه فکر کردن آن‌ها، معنا بخشیدن به خود و دیگران، اعمال و احساسات آن‌ها و نیز توانایی کنترل یا قانون‌مداری آن‌ها نسبت به خود تأثیر دارد. در واقع، هویت فردی یکی از ابعاد بسیار مهم هویت و پایه و اساس سایر ابعاد هویت می‌باشد. اهمیت این بعد از هویت تا آنجاست که شاید بتوان گفت آنچه در بحث‌های روزمره تحت عنوان شخصیت یک فرد از آن یاد می‌شود، مراد همان هویت فردی یک فرد است، به گونه‌ای که شکل‌گیری و رشد صحیح این بعد از هویت می‌تواند سایر ابعاد هویت را پوشش داده و سبب تکمیل شخصیت فرد گردد. در حقیقت هویت شخصی برخاسته از ادراک فرد و تعریفش از موقعیت‌ها و شرایط زندگی است و نه مجموعه‌ی فیزیکی که نمایانگر شخص است، پس هویت شخصی پدیده‌ای روانی است و می‌تواند سبب تکمیل شخصیت گردد. به عبارت دیگر مفهوم خود در سطح وسیع، همان هویت شخصی است. این مفهوم مجموعه ویژگی‌های یک فرد را به عنوان تعلقات او متناسب ارزش اجتماعی، عاطفی نشان می‌دهد (ربانی و کج باف، ۱۳۸۶)؛ بنابراین، هویت فردی، هویتی است که به ویژگی‌های فرد اشاره دارد و فرد به وسیله آن ویژگی‌های خود را معرفی می‌کند. هویت فردی بیشتر در چارچوب روابط اشخاص جلوه می‌کند. هویت فردی، مجموعه عناصری از شخصیت فرد است که به وی امکان می‌دهد تا موضع خود را نسبت به جهان و دیگر انسان‌ها مشخص کند. فرد تصویری خاص و روشن از خود و جامعه داشته، دارای نظام ارزشی معینی است که در آن خوب و بد و باید‌ها و نبایدها جایگاه خود را دارند. از این رو در قبال مسائلی که با آن روبرو می‌شود، بلا تکلیف نیست و به‌طور خلاصه فرد دارای معیارهای درونی است (حیدری، ۱۳۸۹).

از سوی دیگر، امروزه در جهانی این‌گونه دستخوش تغییرات مهارنشده و حیرت‌انگیز، مردم از نو حول محور هویت‌های بنیادینی چون هویت‌های دینی و ملی گرد هم می‌آیند. از این رو این هویت‌ها واجد برجستگی ویژه‌ای گشته‌اند. در این میان باید دانست هویت ملی در انسجام بخشیدن به جامعه و پیشگیری از گروه-گروه شدن آن نقش ویژه و اساسی دارد (اسچوارتز و همکاران^۱، ۲۰۱۸). در حقیقت هویت ملی چتری سایه‌گستر بر خرده فرهنگ‌هاست که موجب دستیابی به وفاق ملی می‌شود و در حقیقت هویت‌یابی در این سطح (با یک ملت) موجب هویت جمعی و در نتیجه نوعی احساس خود جمعی است که هویت ملی خوانده می‌شود. از طرف دیگر، انسان‌ها معمولاً دارای هویت‌های فردی و ملی مشخص هستند. چنانچه ذکر شد در میان نظام‌های اجتماعی هویت ملی فراگیرترین و درعین حال مشروع‌ترین سطح هویت است. لیکن انسان‌ها هویت‌های اجتماعی گوناگونی به خود می‌گیرند (نصیری، ۱۳۸۸). در هویت ملی بر برابری انسان‌هایی که عضویت یک دولت ملی را پذیرفته‌اند، تأکید شده است و به لحاظ روانی اعضای یک ملت احساس می‌کنند که در دستیابی به حقوقی از قبیل برابری در فرصت دستیابی به مقامات سیاسی و اداری جامعه،

¹. Schwartz et al

برابری و فرصت‌های اساسی مانند تحصیلات، شغل مناسب، رفاه، تساوی در حقوق و امتیازات قانونی و برابری در حقوق مربوط به مشارکت سیاسی، موقعیت برابر دارند و نسبت به آن‌ها ظلم و تبعیض روا نمی‌شود (نصیری، ۱۳۸۸).

از نظر فورست و برت^۱ (۲۰۱۰) هویت ملی نظام روان‌شناختی پیچیده‌ای است که مؤلفه‌های شناختی و عاطفی گوناگونی را در بردارد؛ چنان‌که در بعد شناختی، هویت ملی بر آگاهی فرد از عضویت خود در گروه ملی (خود مقوله‌بندی) باورهایی درباره ویژگی‌های اعضای گروه ملی و برون‌گروهی برجسته و دانش در مورد میهن ملی مانند علائم، نمادها، آداب‌ورسوم و سنت‌های ملی تأکید می‌ورزند؛ آنان در بعد عاطفی هویت ملی بر احساس تعلق فرد به گروه ملی، وابستگی‌های هیجانی به میهن ملی، احساسات متمایز نسبت به گروه ملی و هیجانات اجتماعی متنوع نظیر غرور ملی اشاره می‌کنند (موفیت و جانگ و سید^۲، ۲۰۱۸). در واقع، هویت ملی عبارت است از احساس تعلق و تعهد اعضای جامعه‌ای که در یک قلمرو جغرافیایی مشخص زندگی می‌کنند نسبت به رموز و نمادهای فرهنگی شامل هنجارها، ارزش‌ها، زبان، دین، ادبیات و تاریخ که در نتیجه موجب تمایز آن از دیگر جوامع و نیز انسجام و همبستگی اجتماع بزرگ ملی می‌شود (شولت^۳ به نقل از شمس‌الدینی لری، ۱۳۹۶). هویت ملی عالی‌ترین سطح هویت جمعی است که بر تعهد و وابستگی افراد جامعه دلالت می‌کند. به عبارتی هویت به معنای شناسایی و شناساندن است؛ یعنی انسان خود را در برابر دیگری شناسایی می‌کند و بر همین اساس خود را به دیگران می‌شناساند. از این رو باید گفت، مهم‌ترین نوع هویت، هویت ملی است؛ زیرا در حوزه فرهنگ، اجتماع، سیاست و حتی اقتصاد نقش تعیین‌کننده دارد؛ به عبارت دیگر هویت ملی، فراگیرترین و درعین‌حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی جدا از گرایش‌های جهان‌شناختی می‌باشد (جعفرزاده پور، ۱۳۸۹).

هویت ملی یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی است که نیاز به آن و احساس تعلق، وفاداری و گرایش به سمت آن از ضرورت‌های انکارناپذیر در هر جامعه‌ای است. امروزه این مفهوم به‌اندازه‌ای اهمیت پیدا کرده است که برخی اندیشمندان، هویت ملی را زیربنای سایر هویت‌ها می‌دانند. بنا به تعریف سالازار (۱۹۹۸) هویت ملی زیرمجموعه‌ای از هویت اجتماعی است که تأثیرات بسیار زیادی را در طول تاریخ بر کشورها و ملت‌ها گذاشته است. در حقیقت هویت ملی، همچون شمشیر دو لبه‌ای است که هم مثبت است و هم منفی. تأکید بیش‌ازحد بر ملیت در دوره‌هایی از تاریخ به‌شدت مطرح بوده و حتی باعث بروز جنگ‌های مختلف شده است. وی چنین نتیجه می‌گیرد که هویت ملی و چگونگی رشد و پرورش آن همچنان به‌صورت یک مسئله است و به همین خاطر در دهه‌های اخیر، هویت ملی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین مؤلفه‌های علوم اجتماعی و انسانی موردتوجه صاحب‌نظران قرار گرفته است (محمودی و عسکری، ۱۳۹۷).

در این میان آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از نهادهای مهم در همه جوامع، نقشی خطیر و دشوار را در جهت شکوفایی و پرورش استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های افراد هر جامعه به‌منظور تبدیل آن‌ها به افرادی آگاه، مسئول، تصمیم‌گیر و خلاق ایفا می‌کند. این

1. Forest & Barrett

2. Moffitt, Juang & Syed

3. Sholt

نظام در شکل‌گیری و ایجاد رفتار، منش، عادت و طرز فکر و تلقی انسان و درنهایت، سعادت و شقاوت آن‌ها بسیار تأثیرگذار است. به‌تبع آن، مدارس به‌عنوان یکی از نهادهای رسمی که متولی آموزش و پرورش افراد جامعه هستند تمام هم‌وغم خود را بر آن داشته‌اند تا مهارت‌های زندگی را به دانش‌آموزان بیاموزند و در قالب کتاب‌های درسی اطلاعات باارزشی را به آن‌ها ارائه کنند. لذا، یکی از مهم‌ترین مسائلی که دانش‌آموزان با آن روبه‌رو هستند و مدارس می‌توانند نقش تعیین‌کننده در این زمینه داشته باشند، هویت‌یابی است (برزکار، ۱۳۹۰). ریچ و شاختر^۱ (۲۰۱۱) نیز بر نقش مهم مدرسه و معلم در هویت‌یابی دختران دبیرستانی تأکید می‌کنند. در دوره‌ی نوجوانی، افراد به رفاقت و دوستی با همسالان خود، اهمیت زیادی می‌دهند و از مصاحبت با آن‌ها، حتی در بعضی موارد از مصاحبت با خانواده هم بیشتر لذت می‌برند. مواجهه‌ی نوجوانان با عقاید و ارزش‌ها، از طریق تعامل با انواع همسالان گسترش می‌یابد. دوستان صمیمی با حمایت کردن عاطفی از همدیگر و تأمین الگوهای نقش تشکیل هویت، در کاوش گزینه‌ها به یکدیگر کمک می‌کنند. از طرف دیگر تحول و پیشرفت هویت، باعث کم شدن فشار همسالان در نوجوانان می‌شود (دوماس، ایس و ولف^۲، ۲۰۱۲).

با توجه به اهمیت و ضرورت شکل‌گیری، تقویت و تحکیم هویت ملی و فردی و نقش بسزایی که مراکز آموزشی در ایجاد و تقویت آن دارند؛ متصدیان آموزش و پرورش باید با دقت و اعمال حساسیت‌های لازم در مؤلفه‌های تعلیم و تربیت، تمهیدات لازم را با اتخاذ روش‌های مناسب، برای ایجاد آگاهی و حس تعلق به هویت ملی و فردی در بین دانش‌آموزان فراهم آورند؛ تا موجب بروز رفتارهای مناسب فردی و ملی مطلوب در این زمینه شده و در درازمدت منجر به رفتارهای مطلوب آنان گردد. همچنین باید در آنان اعتقادی به وجود آید تا هویت ملی و فردی را درک، حفظ و حراست کنند (شمس‌الدینی لری، ۱۳۹۶). فکوهی (۱۳۸۱) در مطالعه الگوهای شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و دانشجویان بومی شهرهای خرم‌آباد و بروجرد در ابعاد پنداشت و رفتار، دریافت که متغیرهای زبان، تعلقات تاریخی سیاسی، مشارکت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون و مطبوعات و خانواده تأثیر بسزایی در هویت‌سازی جوانان دارند.

اکبری و عزیزی (۱۳۸۶) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند مهم‌ترین متغیرهای مؤثر بر هویت ملی به ترتیب عبارت‌اند از احساس تعلق به جامعه، نوع رویکرد به غرب، مشروعیت نظام سیاسی و فردگرایی. همچنین بررسی مدل اندازه‌گیری هویت ملی نشان داد که مهم‌ترین ابعاد سازنده هویت ملی دانش‌آموزان به ترتیب بعد جغرافیایی، بعد فرهنگی و بعد تاریخی می‌باشد. مهدوی و پیلن (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان دادند که هویت ملی دانش‌آموزان قوی است. هویت ملی در حیطه شناختی در سطح بالاتر و در حیطه رفتاری در پایین‌ترین سطح قرار دارد. در تکوین هویت ملی تعامل‌های اجتماعی مبادله‌ای عاطفی (صمیمی) و گفتمانی به ترتیب دارای اثر مثبت هستند؛ ولی تعامل‌های معطوف به قدرت بر هویت ملی، اثر منفی می‌گذارند. درنهایت هر چه میزان تعامل‌های صمیمانه (عاطفی)، مبادله‌ای و گفتمانی بین اولیا مدرسه و دانش‌آموزان بیشتر شود، هویت ملی تقویت می‌گردد.

1. Rich & Schachter

2. Dumas, Ellis & Wolfe

مقیم‌ی و امینی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی نگرش جوانان یزدی نسبت به مؤلفه‌های هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن»، نشان دادند که نگرش اکثریت جوانان یزدی در خصوص هویت ملی به سمت متوسط به بالا گرایش دارد. همچنین یافته‌های این تحقیق نشان داد که متغیرهای دین‌داری و رضایت از زندگی با هویت ملی رابطه مثبت دارد. انجدانی و درویش (۱۳۹۱) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که هویت ملی دارای سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری است. رشد هویت ملی از اوایل نوجوانی تا اوایل جوانی، روندی کاهشی اما شناخت علائم و نمادهای ملی روندی افزایشی را نشان داد. بین هویت ملی دختران و پسران در اواخر نوجوانی و اوایل جوانی تفاوت معناداری وجود داشت. میانگین بعد رفتاری هویت ملی بیشتر و بعد شناختی کمتر از ابعاد دیگر بوده است. حاجلو و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهش خود دریافتند که از روی عزت‌نفس، ارتباط با همسالان، نفوذ والدین، میزان مذهبی بودن و سلامت روان دانش‌آموزان می‌توان هر یک از سطوح هویت‌یابی را به‌خوبی پیش‌بینی کرد.

موحد و صالحی (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان «دین‌داری و نگرش نسبت به هویت ملی در میان نوجوانان» انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که بین دین‌داری و هویت ملی رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین صالحی امیری و همکاران (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر ارتقای هویت ملی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان مدیریت امور فرهنگی دانشگاه جامع علمی کاربردی رشت)» به این نتیجه رسیده‌اند که میزان اعتماد به رسانه بر ارتقای هویت ملی دانشجویان تأثیرگذار است. تحقیق لی و همکاران^۱ (۲۰۱۰) نیز به‌نوبه خود نشانگر آن بود که دانش‌آموزان برخوردار از هویت ملی و اجتماعی مناسب در مقایسه با سایر دانش‌آموزان، موفق‌تر عمل کرده و دارای استقلال شناختی بیشتری هستند. آندریوس، مک‌گلین و مایکوک^۲ (۲۰۰۹) در پژوهشی تأثیر مثبت تدریس تاریخ را بر روی ایجاد و شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان، گزارش کرده و به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی توصیه می‌کنند که مدارس و محیط‌های آموزشی، باید شرایط و بسترهای لازم را برای رشد و تکامل هویت دانش‌آموزان تدارک نمایند. از این‌رو در این پژوهش به بررسی تجارب معلمان شهر سندرچ در زمینه عوامل مؤثر بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش‌آموزان پرداختیم. لذا با بررسی این موضوع و شناسایی عوامل مؤثر بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش‌آموزان می‌توان راهکارهای مناسبی در راستا ارائه نمود. این تحقیق جدید بوده و می‌تواند نواقص تحقیقات پیشین را تحت پوشش قرار دارد بر این اساس با توجه به اهمیت موضوع، مسئله اصلی تحقیق حاضر این است که چه عواملی بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش‌آموزان تأثیرگذار است؟ پاسخگویی علمی به این مسئله هدف اصلی تحقیق حاضر است.

1. Lee et al

2. Andrews, McGlynn & Mycock

روش پژوهش

از آنجاکه پژوهشگر قصد داشت تجربه زیسته معلمان در زمینه عوامل مؤثر بر هویت فردی و ملی دانش آموزان را ارتقاء دهد؛ لذا راهبرد پدیدارشناسی انتخاب شد. این راهبرد مشابه روشی است که پیازنه در تحقیقات خود مورداستفاده قرارداد تا دریابد که چگونه کودکان جهان اطراف خود را می‌فهمند. پدیدارشناسی را می‌توان تقریباً برای پژوهش درباره هر جنبه‌ای از واقعیت طبیعی یا اجتماعی که افراد درباره آن برداشتی به دست آورده‌اند مورداستفاده قرارداد (گال، بورگ و گال، ترجمه نصر و همکاران، ۱۳۸۳). روش نمونه‌گیری: نمونه‌گیری به شیوه هدفمند و ملاکی^۱ انجام شد؛ یعنی افرادی برای مشارکت دعوت شدند که معیارهای مهم و از پیش تعیین شده موردنظر پژوهشگر را داشتند؛ و از بین معلمان مدارس شهر سنج در مجموع از ۱۵ نفر برای مشارکت دعوت به عمل آمد که ۸ نفر آنان معلمان مرد و ۷ نفر زن بودند. اصل اشباع نظری برای اتمام نمونه‌گیری مورداستفاده قرار گرفت. ابزار: جهت گردآوری داده‌ها از یک منشور^۲ مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. مصاحبه‌ها در زمان فراغت معلمان و در محیطی آرام و به‌دوراز هر نوع عامل مزاحم و استرس‌زا صورت می‌گرفت. اطمینان داده می‌شد که نام مصاحبه‌شوندگان و یا سایر اطلاعات شخصی بر روی متون پیاده شده و متن حاصل از گفته‌های آن‌ها درج نمی‌شود و اصل رازداری و محرمانه ماندن اطلاعات در تمام مراحل پژوهش رعایت می‌شود. مدت مصاحبه‌ها بین ۲۰ تا ۴۰ دقیقه متغیر بود.

یافته‌های پژوهش

تحلیل مصاحبه‌ها بر اساس اصول راهبرد پدیدارشناسی بود. هدف از تحلیل داده‌ها استخراج مقوله‌های توصیف بود. طبق نظر پدیدارشناسان اولیه، تعدادی محدود از مقوله‌های توصیف بیانگر درک سوژه‌ها از پدیده‌ی مورد مطالعه است (بارنارد^۳، ۱۹۹۹، به نقل از محمد پور، ۱۳۹۰). کدگذاری‌ها به روش سه مرحله‌ای (باز، محوری و گزینشی) و مقایسه مداوم اشتراوس و کوربین^۴ (۱۹۹۸) انجام شد. در مجموع ۲۸ کدباز، ۴ مقوله محوری و ۲ مقوله گزینشی به دست آمد. جدول ۱ نمونه‌ای از پالایش کدگذاری باز به شیوه مقایسه مداوم را نشان می‌دهد:

جدول ۱. نمونه‌ای از کدگذاری داده‌ها با روش مقایسه مداوم

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی و بازنگری کدها
شناخت توانایی‌ها، قابلیت‌ها و استعدادهای درونی؛ توجه به تفاوت‌های فردی و نیازهای اساسی؛ آگاهی از نقاط ضعف و کمبودها، داشتن هدف و هدفمندی در زندگی، بروز و کشف خلاقیت و نوآوری، کاهش مشکلات روانی، تکریم و شخصیت دادن به افراد، مسئولیت‌پذیری، داشتن تفکر و متفکر بودن	عوامل درونی	راهکارهای تکوین و تقویت هویت فردی

1. Criterion
2. Protocol
3. Barnard
4. Straws & Corbin

عوامل بیرونی	تربیت درست خانوادگی، داشتن دوستان صالح و سالم، مشغولیت تحصیلی در دانشگاه و مدرسه، حضور مناسب در اجتماع
راهکارهای تکوین و تقویت هویت ملی	وحدت و یکپارچگی ملی وحدت، همکاری، انسجام، اتحاد و فضای اعتماد آمیز، انتظارت و ارزش- های مشترک، پایبندی به آرمان‌های اسلامی و دینی
حراست و حفظ منافع ملی	تبادل فرهنگی، دفاع از مرزها، غیرتی عمل کردن، انجام وظایف با عشق و خدمت به وطن

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تجارب معلمان در زمینه عوامل مؤثر بر ارتقاء هویت فردی و ملی دانش‌آموزان انجام شد و مشخص شد که انسان و جایگاه او در جهان مدت‌هاست که ذهن بشر را به خود مشغول داشته و موضوع مناسبی برای تحقیق بوده است. در جامعه‌ی امروز انسان از ابعاد گوناگون مورد مطالعه قرار گرفته است. یکی از این ابعاد بسیار مهم در زندگی هر فرد که دارای آثار و دلالت‌های مختلف اجتماعی می‌باشد، مسئله‌ی «هویت» است. به گونه‌ای که زندگی شخصی و اجتماعی هر شخص تحت تأثیر هویتش می‌باشد. این مسئله به خصوص در دوران نوجوانی و جوانی از اهمیت دو چندان برخوردار بوده و رویکرد مناسب نسبت به آن باعث می‌شود فرد از تعادل و ثبات شخصیتی لازم برخوردار گردد و طبیعتاً از آمادگی‌ها و قابلیت‌های ضروری برای انجام انواع وظایف و مسئولیت‌های خانوادگی - اجتماعی و شغلی برخوردار شود. در این میان، هویت فردی یکی از ابعاد بسیار مهم هویت و پایه و اساس سایر ابعاد هویت می‌باشد. اهمیت این بعد از هویت تا آنجاست که شاید بتوان گفت آنچه در بحث‌های روزمره تحت عنوان شخصیت یک فرد از آن یاد می‌شود، مراد همان هویت فردی یک فرد است، به گونه‌ای که شکل‌گیری و رشد صحیح این بعد از هویت می‌تواند سایر ابعاد هویت را پوشش داده و سبب تکمیل شخصیت فرد گردد و در مقابل، هویت ملی عبارت است از پایبندی به آداب و رسوم، سنت‌ها و ارزش‌های گذشته و نوین جامعه به گونه‌ای که منجر به غرور ملی می‌شود و درعین حال فرد از استقلال شخصی برخوردار است.

لذا پیشنهاد می‌شود دبیران و متخصصانی هوشمند و توانا در زمینه مقوله هویت، در نظام تعلیم و تربیت به منظور القاء درست ارزش‌های فردی و ملی به دانش‌آموزان و فراگیران تربیت شود. همچنین از کادر آموزشی و مدیریتی و معلمان مجرب که به لحاظ صلاحیتی در همه ابعاد مراحل‌گزینشی را گذرانده و به عنوان یک الگوی اجتماعی سازنده بتوانند الفاکنده ارزش‌ها و باورهای ملی صحیح به دانش‌آموزان باشند، استفاده شود. علاوه بر این پیشنهاد می‌گردد که فضایی برای بحث‌های علمی، مناظرات و انتقادات نسبت به موضوعات علمی، ملی و اجتماعی که می‌تواند به هویت‌یابی نوجوانان کمک کند ایجاد گردد. چراکه در حین این مباحث است که دانش‌آموزان به نقاط قوت و ضعف خود آگاه می‌شوند و می‌توانند آن‌ها را رفع کنند.

منابع

- احمدیانی، نسیم (۱۳۹۵). بررسی بازتاب عوامل موسیقایی در تفوق هویت فردی بر هویت جمعی در اجرای نوازندگان موسیقی سنتی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- اکبری، حسین؛ عزیزی، جلیل (۱۳۸۶). هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه. نشریه رفاه اجتماعی، ۲۷(۲۷)، ۲۹۸-۲۷۷.
- برزگار، مریم (۱۳۹۰). تأثیر آموزش رسمی بر سبک‌های هویت و هویت ملی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی شهرستان محلات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- پوگام، سرژ. (۲۰۱۵). واژه‌کلیدی جامعه‌شناسی. با ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۹۳.
- جعفرزاده پور، فروزنده (۱۳۸۹). کتاب‌های درسی و هویت ملی (فرا تحلیل مطالعه‌های انجام‌شده درباره‌ی کتاب‌های درسی). فصلنامه مطالعات ملی؛ ۱۱(۲)، ۵۴-۳۱.
- حاجلو، نادر؛ رضایی شریف، علی؛ واحدی، شهرام. (۱۳۹۱). همبسته‌های هویت‌یابی فردی در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه‌ی شهرستان اردبیل. مجله روانشناسی مدرسه، ۱(۲)، ۳۸-۲۱.
- حسینی انجدانی، مریم؛ درویشه، زهرا. (۱۳۹۱). بررسی و مقایسه ابعاد عاطفی، شناختی و رفتاری هویت ملی (مطالعه موردی دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه و دانشجویان شهر تهران). فصلنامه مطالعات ملی، ۱۳(۵۰)، ۲۶-۳.
- حیدری، شهرام (۱۳۸۹). بررسی تأثیر احساس محرومیت نسبی بر هویت قومی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کردستان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- خدای، علیرضا و قائمی، علی (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان نسبت به هویت ملی و مؤلفه‌های آن در شهر رفسنجان. کنفرانس پژوهش‌های نوین در علوم و مهندسی ۱۲ و ۱۳ خردادماه ۱۳۹۵ مؤسسه آموزش عالی رفیعی.
- ربانی، رسول، کج‌باف، محمد باقر (۱۳۸۶). روانشناسی اجتماعی (دیدگاه‌ها و نظریه‌ها)، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- سخاوی یزدی، محمد صادق. (۱۳۸۸). هویت فردی و از خود بیگانگی از منظر آیات و روایات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- شمس‌الدینی لری، وحید. (۱۳۹۶). تجربه زیسته دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان از هویت ملی و دینی بر اساس ابعاد برنامه درسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- صالحی امیری، سید رضا و همکاران (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقای هویت ملی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان مدیریت امور فرهنگی دانشگاه جامع علمی کاربردی رشت)، فصلنامه راهبرد اجتماعی-فرهنگی، ۳(۱۱)، ۹۷-۱۱۶.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۸۱). شکل‌گیری هویتی و الگوهای محلی، ملی و جهانی (مطالعه موردی لرستان). مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴(۴)، ۱۶۱-۱۲۷.
- قاسمی، سکینه (۱۳۹۴). نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در شکل‌گیری هویت ملی دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ گال، جوئیس (۲۰۰۵) روش تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، ترجمه نصر و همکاران (۱۳۹۰) تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

- گیدنز، آنتونی (۲۰۱۴). گزیده‌ی جامعه‌شناسی. چاپ پنجم. با ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
- محمودی، سیروس؛ عسکری، شیرین. (۱۳۹۷). هویت ملی در نوجوانان و جوانان (فرا ترکیب مقالات فارسی موجود)، ۳(۱۰)، ۸۱-۶۴.
- مقیمی اعظم؛ امینی، مجید (۱۳۹۱). بررسی نگرش جوانان یزدی نسبت به مؤلفه‌های هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۳(۶)، ۱۶۸-۱۵۵.
- موحد، مجید؛ صالحی، رزگار (۱۳۹۲). دین‌داری و نگرش نسبت به هویت ملی در میان نوجوانان شهرهای بانه و قروه، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۴(۱۲)، ۱۷۲-۱۵۱.
- مهدوی، محمدصادق؛ پیلنن، فخر السادات (۱۳۸۸). بررسی جامعه‌شناختی نقش مدارس در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان (مطالعه موردی دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شهر شیراز). نشریه مطالعات ملی، ۱۰(۴)، ۱۱۵-۸۹.
- نصیری، لیلا. (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی مؤلفه‌های هویت در میان دانش‌آموزان سال سوم مقطع متوسطه شهر اصفهان در سال تحصیلی (۸۷-۸۸). پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- Andrews, R., Mc, G., Catherine, M. (2009). Student's attitudes towards history: Does self – identity matter. *Journal Research*, 51(3), 365 – 377.
- Asmari-Bardezard, Y., Mehraban, S., & Hallajisani, M. (2021). The Relationship between Religious and National Identity with Depression and Quality of Life in the First High School Students. *Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat*, 6(4), 7-17.
- Cameron, J.E. (2014). A Three-factor Model of Social Identity. *Self and Identity*, 30, 239-269.
- Castells, Manuel. (2017). *The power of identity*. Blackwell.
- Dumas, T. M., Ellis, W. E., & Wolfe, D. A. (2012). Identity development as a buffer of adolescent risk behaviors in the context of peer group pressure and control. *Journal of Adolescence*, In Press, Corrected Proof, Available online <http://www.sciencedirect.com>.
- Forrest, L., Barret, M. (2010). English Adolescents sense of National Identity. *Identity Motivation and National Historical Icons*, Available at: [http:// www.Psy.survey.ac.uk/MBarret](http://www.Psy.survey.ac.uk/MBarret)
- Lee chien, T., Beckert, E., Goodrich, T.R. (2010). *Journal of youth and Adolescence*, 39(8), 882 - 893
- McLaren, L. (2017). Immigration, national identity and political trust in European democracies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(3), 379-399.
- Moffitt, U., Juang, L. P., & Syed, M. (2018). Being both German and Other: Narratives of contested national identity among white and Turkish German young adults. *British Journal of Social Psychology*, 57(4), 878-896.
- Rich, Y., & Schachter, E. P. (2011). High school identity climate and student identity development. *Contemporary Educational Psychology*, In Press, Corrected Proof, Available online <http://www.sciencedirect.com>.
- Schwartz, S. J., Meca, A., Cano, M. Á., Lorenzo-Blanco, E. I., & Unger, J. B. (2018). Identity Development in Immigrant Youth. *European Psychologist*.